

ZNACZENIE SEKTORA ROLNO-ŻYWNOŚCIOWEGO W GOSPODARKACH PAŃSTW EUROPY ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ

Ewelina Szuba, Aldona Mrówczyńska-Kamińska
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Abstrakt. W artykule podjęto próbę przedstawiania znaczenia sektora rolno-żywnościowego w gospodarkach państw Europy Środkowo-Wschodniej na tle sytuacji makroekonomicznej tych państw. Analiza została przeprowadzona w oparciu o dane pochodzące z powszechnej statystyki UE publikowanej przez Eurostat, w tym z bilansów przepływów międzygałęziowych. Z badań wynika, że pozycja sektora rolno-żywnościowego w gospodarce narodowej jest uzależniona od stopnia rozwoju państwa. W krajach o lepszej sytuacji makroekonomicznej znaczenie sektora rolno-żywnościowego w całej gospodarce jest mniejsze, a na wyniki uzyskiwane przez sektor w dużym stopniu wpływa przemysł spożywczy. W państwach o niższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego sektor rolno-żywnościowy ma duży udział w gospodarce. Główny wpływ na taką sytuację ma rolnictwo.

Słowa kluczowe: państwa Europy Środkowo-Wschodniej, sektor rolno-żywnościowy, wyniki produkcyjne i dochodowe

WPROWADZENIE

Sektor rolno-żywnościowy jest podstawowym działem gospodarki, w którym są wytwarzane dobra zaspokajające żywieniowe potrzeby człowieka. W jego skład wchodzi rolnictwo, które wytwarza żywność oraz przemysł spożywczy, który umożliwia przetwórstwo produktów rolnych i przedłużenie ich przydatności do spożycia. Wraz ze wzrostem stopnia rozwoju gospodarczego państwa zmniejsza się znaczenie sektora rolno-żywnościowego w gospodarce narodowej [Kuznest 1976]. Jednocześnie wartość

produkcji realizowanej w tym dziale gospodarki wzrasta. Zmieniają się również relacje pomiędzy wynikami uzyskiwanymi w rolnictwie i przemyśle spożywczym. Znaczenie sektora rolno-żywnościowego w gospodarce narodowej z jednej strony jest determinowane przez stopień rozwoju gospodarczego państwa, z drugiej strony wynika ono z wewnętrznej struktury sektora.

W Unii Europejskiej jest obserwowane znaczne zróżnicowanie stopnia rozwoju gospodarczego poszczególnych państw [Stec 2008]. Może to wskazywać na odmienne znaczenie sektora rolno-żywnościowego w gospodarkach państw członkowskich. Celem artykułu jest określenie znaczenia sektora rolno-żywnościowego w gospodarce narodowej w państwach Europy Środkowo-Wschodniej pod względem udziału w: produkcji globalnej, zużyciu pośrednim, wartości dodanej brutto oraz zatrudnieniu. Do zrealizowania celu wykorzystano dane pochodzące z powszechnych statystyk UE publikowanych przez Eurostat. Dane dotyczące sytuacji makroekonomicznej w państwach oraz dane związane z wielkością zatrudnienia w sektorze rolno-żywnościowym przedstawiono według stanu za 2012 rok. Ustalając pozycję sektora rolno-żywnościowego państw Europy Środkowo-Wschodniej wykorzystano dane z bilansów przepływów międzygałęziowych za 2010 rok¹.

WYNIKI BADAŃ

Sytuacja ogólnogospodarcza państw Europy Środkowo-Wschodniej

Analizując znaczenie sektora rolno-żywnościowego w gospodarkach państw Europy Środkowo-Wschodniej konieczne jest przedstawienie ogólnej sytuacji gospodarczej w tych państwach. Sytuacja makroekonomiczna w istotny sposób wpływa na zmiany strukturalne w gospodarce, które warunkują funkcjonowanie sektora rolno-żywnościowego oraz jego rozwój i znaczenie w gospodarce narodowej [Czyżewski i Grzelak 2011].

Jednym z podstawowych wskaźników, na podstawie których ocenia się stopień rozwoju gospodarczego, jest średnia wartość produktu krajowego brutto (PKB) przypadająca na mieszkańca. Średnio, w 2012 roku, w 27 krajach Unii Europejskiej było to 25,6 tys. euro na mieszkańca (tab. 1). W państwach Europy Środkowo-Wschodniej wartości te były dużo niższe i tylko w czterech z nich przekraczały poziom 50% średniej unijnej (ryc. 1). W Słowenii średnia wartość PKB na mieszkańca wynosiła 17,2 tys. euro, co stanowiło blisko 70% średniej wartości osiągniętej w UE 27, a w Czechach było to odpowiednio 14,6 tys. euro i 57%. W Estonii i na Słowacji średnia wartość PKB na mieszkańca stanowiła około 51% (13 tys. euro) średniej osiągniętej we Wspólnocie². W pozostałych państwach objętych badaniem zbliżone wartości PKB na mieszkańca osiągnięto na Łotwie (10,9 tys. euro), Litwie (11,0 tys. euro), w Polsce (9,9 tys. euro) i na Węgrzech (9,8 tys. euro). Wartości te stanowiły 38-43% średniej odnotowanej w państwach Unii Europejskiej. Najniższe wartości PKB na mieszkańca odnotowano w Bułgarii oraz w Rumunii i nie przekraczały one 25% średniej osiągniętej w 27 państwach UE.

¹ W przypadku Polski wykorzystano dane za 2009 rok.

² W artykule, z powodu braku dostępności danych dla Chorwacji, za wartości średnie w Unii Europejskiej przyjęto wartości odnotowane dla 27 państw członkowskich.

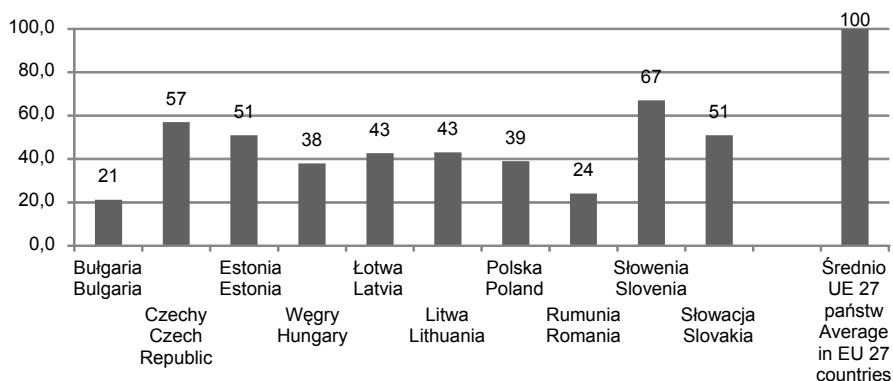
Tabela 1. Wybrane wskaźniki makroekonomiczne gospodarek państw Europy Środkowo-Wschodniej w 2012 roku

Table 1. Selected macroeconomic indicators of the economies in Central-East European countries in 2012

Państwo Country	Produkt krajowy brutto (PKB) w cenach rynkowych (euro na mieszkańca) Gross domestic product (GDP) at market prices (euro per inhabitant)	Stopa wzrostu realnego PKB (zmiana procentowa w stosunku do roku poprzedniego) Real GDP growth rate – volume (percentage change on previous year)	Saldo handlu zagranicznego Trade balance (million euro)	Terms of trade (export/import) Terms of trade (export/import)	Saldo handlu zagranicznego żywnością, napojami i wyrobami tytoniowymi Trade balance food, drinks and tobacco (million euro)	Terms of trade (export/import) Terms of trade food, drinks and tobacco (export/import)	Zadłużenie sektora finansów publicznych (% PKB) General government gross debt (% of GDP)	Średnia roczna stopa inflacji HICP HICP inflation annual average rate (%)	Średnia roczna stopa bezrobocia Unemployment rate annual average (%)
Bulgaria Bulgaria	5 400	-0,4	-4 691	107,3	438	91,7	18,5	2,4	12,3
Czechy Czech Republic	14 600	0,8	12 323	101,0	-1 109	102,5	46,2	3,5	7,0
Estonia Estonia	13 000	-1,0	-1 212	93,8	-207	101,8	9,8	4,2	10,2
Węgry Hungary	10 900	3,9	-2 430	102,8	203	120,9	40,6	2,3	15,0
Łotwa Latvia	11 000	-2,0	-2 005	93,2	868	106,6	40,5	3,2	13,4
Litwa Lithuania	9 800	5,2	6 702	92,6	2 642	105,7	79,8	5,7	10,9
Polska Poland	9 900	3,7	-9 807	97,1	5 125	94,0	55,6	3,7	10,1
Rumunia Romania	6 200	-1,7	-9 619	110,7	-752	114,0	37,9	3,4	7,0
Słowenia Slovenia	17 200	1,9	105	94,0	-820	104,9	54,4	2,8	8,9
Słowacja Slovakia	13 200	0,7	2 561	92,3	-775	90,2	52,4	3,7	14,0
Unia Europejska (27 państw) European Union (27 countries)	25 600	-0,4	2,6	10,5

Źródło: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.Source: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.

Innym wskaźnikiem pozwalającym na ocenę sytuacji gospodarczej kraju jest tempo wzrostu PKB. Na skutek kryzysu finansowego i jego przeniesienia do sfery realnej tempo wzrostu gospodarczego w 2012 roku w państwach UE kształtowało się na poziomie -0,4%, co oznacza spadek wartości PKB wytworzonego na obszarze Wspólnoty w porównaniu z 2011 rokiem (tab. 1). Podobna sytuacja miała miejsce na Litwie, w Estonii oraz w Bułgarii i Rumunii. Państwami, w których odnotowano najwyższy

Ryc. 1. Produkt krajowy brutto w cenach rynkowych w 2012 roku (procent całkowitego PKB UE 27 w przeliczeniu na mieszkańca)

Źródło: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.

Fig. 1. Gross domestic product at market prices (Percentage of EU27 total based on euro per inhabitant)

Source: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.

wzrost PKB były: Węgry (5,2%), Łotwa (3,9%) oraz Polska (3,7%). Mniej dynamiczny wzrost gospodarczy zaobserwowano w Słowenii, Czechach i na Słowacji. Należy również zauważyć, że we wszystkich państwach objętych badaniem występowało zjawisko inflacji, co ma wpływ na realne zmiany PKB. Poziom inflacji mierzony wskaźnikiem HICP³ na obszarze UE 27 w roku 2012 wyniósł 2,6% (tab. 1). Jedynie w Bułgarii i na Łotwie wskaźnik HICP był niższy od średniej w UE. Na Łotwie inflacja była niższa od stopy wzrostu PKB, co świadczy o realnym wzroście gospodarczym. W pozostałych państwach objętych badaniem, w których odnotowano wzrost gospodarczy, wskaźnik inflacji był wyższy od stopy wzrostu PKB, co jest zjawiskiem niekorzystnym. W przypadku Bułgarii, Estonii, Litwy i Rumunii, na skutek zjawisk inflacyjnych, spadek realnego PKB był wyższy niż wynikałoby to z wartości nominalnych. Najwyższe wartości HICP zaobserwowano na Węgrzech (5,7%), w Polsce (3,7%) oraz w Czechach (3,5%).

Analizując sytuację gospodarczą kraju należy wziąć pod uwagę również stopę bezrobocia. Stopa bezrobocia przewyższająca poziom bezrobocia naturalnego oznacza niewykorzystywanie w sposób efektywny czynników wytwórczych. Wpływa to na osiąganie niższych wartości PKB w porównaniu z PKB potencjalnym. W 2012 roku na obszarze 27 państw UE średnia stopa bezrobocia wynosiła 10,5%. Wśród państw Europy Środkowo-Wschodniej najwyższe stopy bezrobocia odnotowano na obszarze Łotwy (15%), Słowacji (14%) i Litwy (13,4%). Państwami, w których odsetek osób bez pracy pozostawał na relatywnie niskim poziomie były Czechy, Rumunia i Słowenia. W Polsce, Estonii i na Węgrzech stopy bezrobocia miały wartości zbliżone do średniej w UE 27.

³ HICP – „Zharmonizowane wskaźniki cen konsumpcyjnych (HICP) obliczane są według ujednoliconej metodologii Unii Europejskiej przez kraje członkowskie. Podstawę do opracowania HICP dla Polski stanowi: obserwacja reprezentantów towarów i usług konsumpcyjnych; system wag oparty na strukturze spożycia indywidualnego w sektorze gospodarstw domowych ze statystyki rachunków narodowych sprzed dwóch lat” [http://www.stat.gov.pl/gus/5840_5582_PLK_HTML.htm, dostęp: 20.02.2014].

Większość z państw Europy Środkowo-Wschodniej objętych badaniem w 2012 roku była importerem netto produktów i usług zagranicznych. Dodatkowo salda wymiany handlowej zaobserwowano w przypadku Czech, Węgier, Słowacji oraz Słowenii, co korzystnie wpływało na sytuację gospodarczą w tych państwach (tab. 1). W pozostałych krajach objętych badaniem wartość importu przewyższała wartość eksportu, co niekorzystnie wpływało na bilanse płatnicze tych państw. Analizując warunki cenowe wymiany międzynarodowej produktów mierzone wskaźnikiem *Terms of Trade* (TOT)⁴ można stwierdzić, że najkorzystniejsza relacja pomiędzy cenami dóbr eksportowanych a cenami dóbr importowanych była obserwowana w Rumunii (110,7) oraz w Bułgarii (107,3) (tab. 1). Pożądane wartości wskaźnika TOT odnotowano również na Łotwie oraz w Czechach. W pozostałych państwach uwzględnionych w analizie wskaźnik TOT kształtował się poniżej 100, co oznacza, że ceny dóbr importowanych były wyższe od cen dóbr eksportowanych. Najniższe wartości wskaźnika TOT zaobserwowano w Słowacji (92,3) oraz na Węgrzech (92,6). Jedynie w przypadku Bułgarii obserwowany był dodatni bilans handlu zagranicznego i wskaźnik TOT powyżej 100, co świadczy o korzystnej sytuacji w handlu zagranicznym tego państwa.

Lepszą sytuację państw Europy Środkowo-Wschodniej zaobserwowano w odniesieniu do handlu produktami spożywczymi. Dodatkowo saldo obrotu tymi produktami odnotowano: w Polsce, na Węgrzech, Litwie i Łotwie oraz w Bułgarii (tab. 1). W państwach tych, z wyjątkiem Polski, korzystniej kształtowały się również TOT. W pozostałych państwach objętych badaniem import produktów spożywczych miał większą wartość od eksportu, jednakże odbywał się on przy korzystniejszych TOT (z wyjątkiem Bułgarii i Słowacji, w przypadku których TOT były gorsze dla produktów żywnościowych niż dla całej wymiany handlowej).

Czynnikiem bezpośrednio wpływającym na sytuację makroekonomiczną w państwie jest zadłużenie sektora finansów publicznych. Według kryteriów konwergencji⁵, państwowy dług publiczny nie powinien być wyższy niż 60% PKB wytwarzanego na obszarze kraju. W 2012 roku państwowy dług publiczny na Węgrzech osiągał wartość blisko 80% wytwarzanego PKB (tab. 1). Wysokie, ale nie przekraczające wyznaczonych progów ostrożnościowych, zadłużenie sektora publicznego w porównaniu z wytwarzanym PKB zaobserwowano również w Polsce⁶ (prawie 56%), a także na Słowenii (55,4%) i Słowacji (52,4%) (ryc. 1). Zadłużenie gospodarki czeskiej wynosiło nieco ponad 46%, a około 40% PKB wynosił dług publiczny na Łotwie, Litwie i w Rumunii. Najmniej zadłużonymi gospodarkami były gospodarki estońska, w której relacja długu publicznego do PKB wyniosła niecałe 10%, oraz bułgarska (18,5%).

⁴ Wskaźnik cenowych *Terms of Trade* opisuje relację zmian cen w eksporcie (wartości jednostkowej) w stosunku do zmian cen w imporcie (wartości jednostkowej) [Pawlak i Poczta 2011].

⁵ Zbiór wymogów, które muszą być spełnione przez państwa przyjmujące Wspólną walutę – euro. Zostały sformułowane w Traktacie z Maastricht z 1992 roku [<http://www.nbportal.pl/pl/commonPages/EconomicsEntryDetails?entryId=172&pageId=608>, dostęp: 20.02.2014].

⁶ W Polsce wyznaczono trzy progi ostrożnościowe obejmujące relację długu publicznego do PKB, wynoszące: 50%, 55% oraz 60%. Po ich przekroczeniu są wprowadzane mechanizmy korygujące mające prowadzić do spadku zadłużenia państwa [http://www.mf.gov.pl/documents/764034/1159274/regula_wydatkowa_informacja.pdf, dostęp: 28.02.2014].

Pozycja sektora rolno-żywnościowego w gospodarkach państw Europy Środkowo-Wschodniej

Udział kompleksu żywnościowego w gospodarce przedstawiono wykorzystując wybrane wskaźniki zaproponowane przez Zegara [1981] oraz Wosia [2001].

Jednym z podstawowych mierników pozycji sektora rolno-żywnościowego w gospodarkach państw objętych badaniem jest wartość produkcji globalnej wytwarzana w tym dziale gospodarki i jej udział w całej produkcji uzyskiwanej w gospodarce narodowej w poszczególnych państwach. Wartość produkcji globalnej wytworzonej w 27 państwach Unii Europejskiej w 2010 roku wynosiła ponad 1,2 bln euro (tab. 2), a w państwach Europy Środkowo-Wschodniej zostało wytworzone około 13% tej wartości (ponad 153 mld euro).

Wśród państw objętych badaniem największy udział sektora rolno-żywnościowego w wytwarzaniu produkcji globalnej w gospodarce narodowej odnotowano w Rumunii, około 13% (31,1 mld euro) oraz w Bułgarii (12%; 8,8 mld euro). Z kolei w Polsce w sektorze związanym z produkcją żywności wytwarzano około 10% (61 mld euro) całej produkcji globalnej gospodarki narodowej; podobnie było na Litwie (ponad 5 mld euro). W Bułgarii i Rumunii rolnictwo i przemysł spożywczy miały porównywalny wpływ na tworzenie produkcji globalnej całego sektora (po około 50%).

Znacznie niższe udziały w tworzeniu produkcji globalnej gospodarki narodowej miał sektor rolno-żywnościowy Węgier, Estonii oraz Łotwy (około 6-8%), a najmniejszy udział wystąpił na Słowenii (4,7%), w Czechach (4,6%) i na Słowacji (4,2%). Warto podkreślić fakt, że w Czechach i Estonii korzystnie kształtowały się relacje pomiędzy wartościami produkcji globalnej uzyskanej w przemyśle spożywczym i rolnictwie (odpowiednio 70% i 30%). Średnio w całej UE w sektorze rolno-żywnościowym wytworzono 5,5% wartości produkcji globalnej w całej gospodarce narodowej. Warto zauważyć, że udział sektora rolno-żywnościowego w generowaniu wartości produkcji w całej gospodarce zmniejsza się wraz ze stopniem wzrostu rozwoju gospodarczego [Woś 1996, Nawrot 2014]. Również udział rolnictwa w wytwarzaniu produkcji globalnej ogółem w gospodarce oraz w samym sektorze powinien się zmniejszać [Kapusta 2001, 2012, Zegar 2012].

Istotnym czynnikiem pozwalającym na ocenę pozycji sektora rolno-żywnościowego w gospodarkach wybranych państw jest udział w zużyciu pośrednim. W 2010 roku w całej UE 27 zużycie pośrednie odnotowywane w sektorze rolno-żywnościowym miało wartość około 851 mld euro, co stanowiło ponad 7% całego zużycia pośredniego w całej gospodarce narodowej Unii (tab. 3). Wartości zużycia pośredniego są dodatnio skorelowane z wytwarzaną produkcją, dlatego udziały zużycia pośredniego obserwowane w sektorze rolno-żywnościowym w całej gospodarce odzwierciedlają podobne zależności, jak w przypadku produkcji globalnej.

Państwami, w których odnotowano wysoki udział sektora rolno-żywnościowego w całym zużyciu pośrednim były: Litwa (14%; 3,5 mld euro), Bułgaria (13,8%; 6,3 mld euro), Rumunia (13,2%; 17,7 mld euro) oraz Polska (12,3%; 42,3 mld euro). Jednocześnie, z wyjątkiem Polski, w państwach tych duży wpływ na osiągnięte wartości zużycia pośredniego w sektorze miało zużycie pośrednie w rolnictwie. Najmniejszy udział sektora rolno-żywnościowego w całym zużyciu pośrednim zaobserwowano w gospodarkach Słowacji (4,5%; 4,1 mld euro), Czech (5,4%; 12,7 mld euro) i Słowenii (5,6%; 2,2 mld euro). Zużycie pośrednie w rolnictwie najmniejszy wpływ miało na wyniki zużycia

Tabela 2. Produkcja globalna w sektorze rolno-żywnościowym państw Europy Środkowo-Wschodniej w 2010 roku

Table 2. Output at basic prices in the agri-food sector in Central-East European countries in 2012

Państwo Country	Sektor rolno-żywnościowy Agri-food sector		Przemysł spożywczy Food industry		Rolnictwo Agriculture	
	wartość (mln euro) value (bilion euro)	udział w wartości dodanej w całej gospodarce participation in value added throughout the economy (%)	wartość (mln euro) value (bilion euro)	udział w wartości dodanej w całej gospodarce participation in value added throughout the economy (%)	wartość (mln euro) value (bilion euro)	udział w wartości dodanej w całej gospodarce participation in value added throughout the economy (%)
Bułgaria Bulgaria	8 876,0	11,7	4 545,5	6,0	4 330,5	5,7
Czechy Czech Republic	17 098,4	4,6	11 840,3	3,2	5 258,1	1,4
Estonia Estonia	1 820,4	6,2	1 206,3	4,1	614,1	2,1
Węgry Hungary	15 656,3	7,8	8 779,9	4,4	6 876,4	3,4
Łotwa Latvia	2 833,1	6,3	1 755,1	3,9	1 078,0	2,4
Litwa Lithuania	5 078,6	10,2	3 012,9	6,0	2 065,7	4,1
Polska Poland	61 090,5	9,9	39 024,1	6,3	22 066,5	3,6
Rumunia Romania	31 146,7	12,7	16 788,8	6,9	14 357,8	5,9
Słowenia Slovenia	3 337,3	4,7	2 086,6	2,9	1 250,6	1,8
Słowacja Slovakia	6 329,8	4,2	3 822,9	2,5	2 506,9	1,7
Unia Europejska (27 państw) European Union (27 countries)	1 209 176,8	5,5	878 651,2	4,0	330 525,6	1,5

Źródło: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.Source: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.

pośredniego sektora rolno-żywnościowego w gospodarkach: słoweńskiej, polskiej, czeskiej oraz estońskiej. Warto w tym miejscu wskazać, że najwyższą materiałochłonność sektora rolno-żywnościowego zaobserwowano: w Czechach, Estonii, na Łotwie

Tabela 3. Zużycie pośrednie w sektorze rolno-żywnościowym państw Europy Środkowo-Wschodniej w 2010 roku

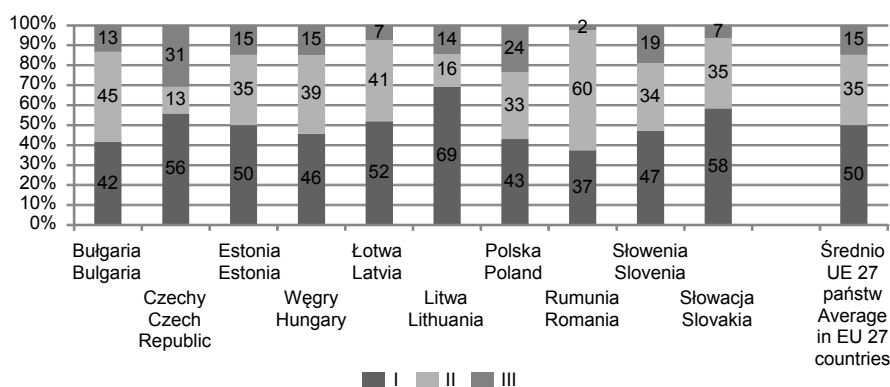
Table 3. Total intermediate consumption in the agri-food sector in Central-East European countries in 2010

Państwo Country	Sektor rolno-żywnościowy Agri-food sector		Przemysł spożywczy Food industry		Rolnictwo Agriculture	
	wartość (mln euro) value (bilion euro)	udział w wartości dodanej w całej gospodarce participation in value added throughout the economy (%)	wartość (mln euro) value (bilion euro)	udział w wartości dodanej w całej gospodarce participation in value added throughout the economy (%)	wartość (mln euro) value (bilion euro)	udział w wartości dodanej w całej gospodarce participation in value added throughout the economy (%)
Bułgaria Bulgaria	6 268,9	13,8	3 534,1	7,8	2 734,8	6,0
Czechy Czech Republic	12 698,1	5,4	8 945,9	3,8	3 752,3	1,6
Estonia Estonia	1 361,4	8,1	965,6	5,8	395,8	2,4
Węgry Hungary	11 172,6	9,4	6 852,8	5,8	4 319,8	3,6
Łotwa Latvia	2 044,9	7,7	1 332,2	5,0	712,7	2,7
Litwa Lithuania	3 484,9	14,0	2 063,5	8,3	1 421,4	5,7
Polska Poland	42 316,7	12,3	29 309,1	8,5	13 007,7	3,8
Rumunia Romania	17 667,1	13,2	9 918,9	7,4	7 748,2	5,8
Słowenia Slovenia	2 231,6	5,6	1 576,3	3,9	655,3	1,6
Słowacja Slovakia	4 129,7	4,5	2 677,7	2,9	1 452,0	1,6
Unia Europejska (27 państw) European Union (27 countries)	851 118,4	7,4	653 666,1	5,7	197 452,3	1,7

Źródło: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.Source: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.

i Węgrzech (około 0,72-0,75). Oznacza to, że na wytworzenie produkcji globalnej o wartości 1 euro zużyto środków produkcji o wartości średnio 75 eurocentów.

Analizując zużycie pośrednie w całym sektorze rolno-żywnościowym należy zwrócić uwagę na strukturę popytu pośredniego w rolnictwie (ryc. 2). W państwach Europy Środkowo-Wschodniej, gdzie gospodarka żywnościowa ma istotne znaczenie w gospodarce narodowej, struktura zużycia pośredniego w rolnictwie jest mało nowoczesna. Przykładowo, w rolnictwie Rumunii i Bułgarii odpowiednio około 60 i 45% zużycia pośredniego pochodzi z samego rolnictwa (obroty wewnętrzne). Oznacza to, że bardzo duża część produkcji rolnej jest zużywana przez samo rolnictwo. Dodatkowo w państwach tych występuje mały udział zużycia pośredniego pochodzącego ze sfery I (zaopatrzeniowej). Podobna sytuacja występuje w Polsce, gdzie w przepływach materiałowych do rolnictwa duży udział zajmują produkty rolnictwa, a udział środków produkcji oraz sfery usługowej jest mały. Bardziej nowoczesną strukturę zużycia pośredniego w rolnictwie zaobserwowano na Litwie, Słowacji i w Czechach.

Ryc. 2. Struktura zużycia pośredniego w rolnictwie państw Europy Środkowo-Wschodniej w 2010 roku (%)

Źródło: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.

Fig. 2. Structure of intermediate consumption in agriculture in Central-East European countries in 2010 (%)

Source: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.

Różnicę pomiędzy produkcją globalną a zużyciem pośrednim stanowi wartość dodana brutto, którą zaliczamy do kategorii dochodowych. Udział sektora rolno-żywnościowego w wartości dodanej brutto gospodarki narodowej pokazuje dochodotwórczą rolę gospodarki żywnościowej. W Unii Europejskiej wartość dodana brutto gospodarki żywnościowej stanowiła 3,4% całej wartości dodanej gospodarki narodowej (tab. 4).

W państwach Europy Środkowo-Wschodniej największy udział w tworzeniu wartości dodanej brutto gospodarki narodowej sektor rolno-żywnościowy miał w Rumunii (12,2%; 13,5 mld euro) i Bułgarii (8,7%; 2,6 mld euro). W krajach tych odnotowano również bardzo wysoki udział rolnictwa w tworzeniu wartości dodanej brutto (odpowiednio 6% i 5,3%). Należy podkreślić fakt, że rolnictwo w tych państwach charakteryzowało się dość wysoką dochodowością produkcji, o której decyduje niska kapitałochłonność produkcji oraz mały udział najmniej siły roboczej w zasobach pracy [Baer-Nawrocka 2013]. W Polsce udział sektora rolno-żywnościowego w tworzeniu wartości

Tabela 4. Wartość dodana brutto w sektorze rolno-żywnościowym państw Europy Środkowo-Wschodniej w 2010 roku

Table 4. Value added in the agri-food sector in Central-East European countries in 2010

Państwo Country	Sektor rolno-żywnościowy Agri-food sector		Przemysł spożywczy Food industry		Rolnictwo Agriculture	
	wartość (mln euro) value (bilion euro)	udział w wartości dodanej w całej gospodarce participation in value added throughout the economy (%)	wartość (mln euro) value (bilion euro)	udział w wartości dodanej w całej gospodarce participation in value added throughout the economy (%)	wartość (mln euro) value (bilion euro)	udział w wartości dodanej w całej gospodarce participation in value added throughout the economy (%)
Bułgaria Bulgaria	2 607,1	8,7	1 011,4	3,4	1 595,7	5,3
Czechy Czech Republic	4 400,3	3,3	2 894,5	2,1	1 505,8	1,1
Estonia Estonia	459,0	3,6	240,7	1,9	218,3	1,7
Węgry Hungary	4 483,7	5,5	1 927,1	2,4	2 556,6	3,1
Łotwa Latvia	788,2	4,3	422,9	2,3	365,3	2,0
Litwa Lithuania	1 593,6	6,4	949,4	3,8	644,3	2,6
Polska Poland	18 773,8	6,8	9 715,0	3,5	9 058,8	3,3
Rumunia Romania	13 479,6	12,2	6 869,9	6,2	6 609,6	6,0
Słowenia Slovenia	1 105,7	3,6	510,4	1,6	595,3	1,9
Słowacja Slovakia	2 200,2	3,7	1 145,2	1,9	1 055,0	1,8
Unia Europejska (27 państw) European Union (27 countries)	358 058,4	3,4	224 985,1	2,1	133 073,3	1,3

Źródło: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.Source: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.

dodanej brutto w całej gospodarce był mniejszy i wynosił niecałe 7%, jednakże wartość dodana wytworzona przez polski sektor żywnościowy to prawie 19 mld euro. Najmniejsze udziały sektora rolno-żywnościowego w realizowanej wartości dodanej brutto

w całej gospodarce narodowej zaobserwowano w Czechach (3,3%; 4,4 mld euro), Słowenii (3,6%; 1,1 mld euro), Estonii (3,6%; 0,5 mld euro) oraz na Słowacji (3,7%; 2,2 mld euro). W gospodarce czeskiej przemysł spożywczy odgrywał kluczową rolę w tworzeniu wartości dodanej brutto całego sektora rolno-żywnościowego. W pozostałych krajach objętych analizą rolnictwo w dużo większym stopniu wpływało na tworzenie wartości dodanej w sektorze rolno-żywnościowym. W przypadku Węgier i Słowenii rolnictwo było ogniwem wiodącym, które wytwarzało ponad połowę wartości dodanej brutto realizowanej w całym sektorze rolno-żywnościowym. Sektor rolno-żywnościowy w Słowenii i na Słowacji wykazuje się również dużą dochodowością produkcji. W przypadku tych państw znacznie wyższą dochodowość produkcji osiągnięto w rolnictwie niż w przemyśle spożywczym.

Obok kategorii dochodowych i produkcyjnych znaczenie sektora rolno-żywnościowego w gospodarce narodowej można badać przez pryzmat zatrudnienia. W krajach, gdzie udział sektora rolno-żywnościowego w gospodarce narodowej jest duży w zakresie wyników produkcyjnych i dochodowych, duży jest także odsetek osób pracujących w tym sektorze. W gospodarce rumuńskiej prawie 1/3 osób pracowało przy wytwarzaniu żywności (tab. 5). Bardzo wysoki udział zatrudnionych w sektorze rolno-żywnościowym zaobserwowano również w Polsce (15,3%; 2,4 mln osób), na Litwie (11,4%; 144 tys. osób) i Słowenii (9,8%). W państwach tych o tak dużym znaczeniu zatrudnienia w sektorze rolno-żywnościowym, decydowało przede wszystkim bardzo wysoki odsetek osób pracujących w rolnictwie. Duży udział osób zatrudnionych w sektorze rolno-żywnościowym w zatrudnionych ogółem odnotowano również w Bułgarii, na Łotwie i Węgrzech, jednakże był on w mniejszym stopniu determinowany przez rolnictwo. Najmniejszy odsetek osób pracujących przy wytwarzaniu żywności zaobserwowano w Czechach i na Słowacji (w przypadku tych państw zatrudnienie w rolnictwie ma mniejsze znaczenie niż w pozostałych państwach Europy Środkowo-Wschodniej z powodu dominacji w strukturze agrarnej wielkoobszarowych gospodarstw). Średnio w UE 27 ze wszystkich pracujących w gospodarce narodowej w sektorze rolno-żywnościowym zatrudnionych było 6,8% osób, z czego 2,2% pracuje w przemyśle spożywczym, a około 5% w rolnictwie. Warto zwrócić uwagę, że w krajach, w których obserwowano duży udział gospodarki żywnościowej w gospodarce narodowej w zakresie analizowanych wielkości, wydajność pracy kształtowała się na niskim poziomie. W Rumunii wydajność pracy (rozumiana jako relacja wytworzonej wartości dodanej do liczby osób zatrudnionych) kształtowała się na najniższym poziomie i wynosiła niecałe 5 tys. euro na jednego zatrudnionego w sektorze rolno-żywnościowym. Tak niska wydajność pracy powodowana była głównie przez wyniki uzyskiwane w rolnictwie (2,5 tys. euro na pracującego). Niską wydajność pracy przypadającą na jednego pracującego w sektorze rolno-żywnościowym obserwowano również w Polsce (7,9 tys. euro), Bułgarii (9,2 tys. euro) oraz na Łotwie (9,7 tys. euro). W Polsce i Łotwie niskie wydajności zatrudnienia w sektorze, podobnie jak w Rumunii, wynikały z bardzo niskiej wydajności pracy w rolnictwie. Spośród państw objętych badaniem tylko w Bułgarii jednostkowa wydajność pracy w przemyśle spożywczym (8,7 tys. euro) była niższa niż w rolnictwie (9,5 tys. euro). Najwyższa wydajność pracy w sektorze rolno-żywnościowym na jednego pracującego została odnotowana na Słowacji (21,2 tys. euro) oraz w Czechach (19 tys. euro).

Tabela 5. Zatrudnienie w sektorze rolno-żywnościowym krajów Europy Środkowo-Wschodniej w 2012 roku

Table 5. Employment in the agri-food sector in Central-East European countries in 2012

Państwo Country	Sektor rolno-żywnościowy Agri-food sector		Przemysł spożywczy Food industry		Rolnictwo Agriculture	
	liczba osób zatrudnionych (tys.) number of persons employed (thous.)	udział zatrudnionych w zatrudnio- nych ogółem participation of employees in total employment (%)	liczba osób zatrudnionych (tys.) number of persons employed (thous.)	udział zatrudnionych w zatrudnio- nych ogółem participation of employees in total employment (%)	liczba osób zatrudnionych (tys.) number of persons employed (thous.)	udział zatrudnionych w zatrudnio- nych ogółem participation of employees in total employment (%)
Bułgaria Bulgaria	284,0	9,7	115,9	4,0	168,1	5,7
Czechy Czech Republic	232,1	4,7	117,0	2,4	115,1	2,4
Estonia Estonia	34,8	5,6	14,5	2,3	20,3	3,3
Łotwa Latvia	80,9	9,2	30,0	3,4	50,9	5,8
Litwa Lithuania	144,9	11,4	46,5	3,6	98,4	7,7
Węgry Hungary	302,2	7,8	123,4	3,2	178,8	4,6
Polska Poland	2 383,2	15,3	504,8	3,2	1 878,4	12,0
Rumunia Romania	2 828,9	30,5	209,8	2,3	2 619,1	28,3
Słowenia Slovenia	90,6	9,8	17,4	1,9	73,2	7,9
Słowacja Slovakia	103,6	4,4	48,5	2,1	55,1	2,4
Unia Europejska (27 państw) European Union (27 countries)	14 799,7	6,8	4 806,9	2,2	9 992,8	4,6
Unia Europejska (15 państw) European Union (15 countries)	8 288,8	4,8	3 564,8	2,1	4 724,0	2,7

Źródło: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.Source: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>.

PODSUMOWANIE

Wśród państw objętych badaniem zaobserwowano wyraźne zróżnicowanie udziału sektora rolno-żywnościowego w gospodarkach narodowych. W państwach, w których występowały relatywnie lepsze warunki makroekonomiczne udział sektora żywnościowego w całej gospodarce był mniejszy a efektywność sektora była na wysokim poziomie (w porównaniu z pozostałymi państwami objętymi badaniem). Przykładami takich krajów są Słowenia, Słowacja oraz Czechy, gdzie udział sektora rolno-żywnościowego w produkcji globalnej i wartości dodanej brutto nie przekraczał 5%. Z kolei w państwach, w których sektor rolno-żywnościowy funkcjonował w mniej korzystnych warunkach makroekonomicznych, jego udział w całej gospodarce w zakresie analizowanych cech był duży. Wskazać można tutaj na Rumunię i Bułgarię, w których udział sektora rolno-żywnościowego w tworzeniu produkcji globalnej wynosił 12-13%. Dodatkowo w strukturze wewnętrznej sektora w zakresie zasobów pracy oraz wyników produkcyjnych i dochodowych dominowało rolnictwo, a wydajność pracy w sektorze była niska.

Podsumowując przeprowadzone badania, można stwierdzić, że wraz z poprawą sytuacji makroekonomicznej państwa, udział sektora rolno-żywnościowego w gospodarce narodowej powinien być coraz mniejszy. Stwierdzić należy również, że rolnictwo nadal będzie podstawowym sektorem gospodarki, choć jego rola będzie się zmieniała pod wpływem innych czynników rozwoju, jakimi są np. uprzemysłowienie czy rozwój usług. W przyszłości nadal podstawową rolą rolnictwa wszystkich państw Europy Środkowo-Wschodniej będzie zaopatrywanie w żywność i surowce rolnicze dla przemysłu, jednakże będzie to realizowane z dużo niższym udziałem samozaopatrzenia w tym dziale gospodarki. Zmniejszać się będzie również udział rolnictwa i przemysłu spożywczego w wartościach globalnych gospodarek, jednakże wraz ze wzrostem i rozwojem gospodarczym będzie rosła wartość i ilość produktów dostarczanych przez te działy. W ogóle warunkiem pozytywnych zmian strukturalnych w gospodarce narodowej, które będą prowadzić do zmniejszenia udziału sektora rolno-żywnościowego w całej gospodarce z jednoczesną poprawą wyników ekonomicznych sektora, jest przede wszystkim wzrost gospodarczy i wynikający z tego wzrost wydajności pracy.

LITERATURA

- Baer-Nawrocka A., 2013. Dochody producentów rolnych w krajach Unii Europejskiej. *Rocz. Nauk. SERiA* 15, 6, 11-15.
- Czyżewski A., Grzelak A., 2011. Rolnictwo w Polsce na tle sytuacji ogólnoeconomicznej kraju w okresie kryzysu 2007-2009. *Rocz. Nauk Roln. Ser. G*, 98, 3, 21-26.
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/> [dostęp: 1.02.2014].
- http://www.mf.gov.pl/documents/764034/1159274/regula_wydatkowa_informacja.pdf [dostęp: 28.02.2014].
- <http://www.nbportal.pl/pl/commonPages/EconomicsEntryDetails?entryId=172&pageId=608> [dostęp: 20.02.2014].
- http://www.stat.gov.pl/gus/5840_5582_PLK_HTML.htm [dostęp: 20.02.2014].
- Kapusta F., 2001. *Teoria Agrobiznesu, część I*. Wyd. Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław.

- Kapusta F., 2012. Agrobiznes. Difin, Warszawa.
- Kuznest S., 1976. Wzrost gospodarczy narodów. Produkt i struktura produkcji. PWE, Warszawa.
- Nawrot K., 2014. Kraje rozwijające się we współczesnej gospodarce światowej. Przyczynek do ekonomii rozwoju. Wyd. Nauk. SCHOLAR, Warszawa.
- Pawlak K., Poczta W., 2011. Międzynarodowy handel rolny. Teorie, konkurencyjność, scenariusze rozwoju. PWE, Warszawa.
- Stec M., 2008. Ranking poziomu rozwoju krajów Unii Europejskiej. Gospod. Narod. 7-8, 99-118.
- Woś A., 1996. Agrobiznes. Makroekonomika, tom 1. Wydawnictwo Key Text, Warszawa.
- Woś A., 2001. Konkurencyjność wewnętrzna rolnictwa. IERiGŻ, Warszawa.
- Zegar J., 1981. Sterowanie i informacja w gospodarce żywnościowej. PWN, Warszawa.
- Zegar J., 2012. Współczesne wyzwania rolnictwa. PWN, Warszawa.

IMPORTANCE OF AGRI-FOOD SECTOR IN THE ECONOMIES OF CENTRAL-EAST EUROPEAN COUNTRIES

Summary. This article attempts to present the importance of agri-food sector in the economies of Central-East European countries in consideration of their macroeconomic situation. The analysis was carried out on the data base from EU statistics, published by Eurostat (including the balance of inputs and outputs). The study shows that the position of agri-food sector in the national economy is dependent on the level of development of the state. In countries with better macroeconomic situation of the importance of agri-food sector in the entire economy is smaller, and the results are affected by the food industry. In countries with poor macroeconomic situation agri-food sector has a large share of the economy, despite the underperformance of production. Agriculture has the strongest impact on the situation.

Key words: countries of Central-East European, agri-food sector, production results and profitable

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 3.06.2014

Do cytowania – For citation: Szuba E., Mrówczyńska-Kamińska A., 2014. Znaczenie sektora rolno-żywnościowego w gospodarkach państw Europy Środkowo-Wschodniej. J. Agribus. Rural Dev. 2(32), 189-202.